

PREWENCJA W SYSTEMIE PROBACJI

Kazimierz Pierzchała

Probacja szansą na „normalne” życie

*„W chłodnej, pustej godzinie
Na swój los się odważyć
Nim twe szczęście cię ominie
Trzeba marzyć”.*
(Janusz Kofta, „Trzeba marzyć”¹)

Naturalną konsekwencją popełnienia przestępstwa winno być poniesienie kary przez jego sprawcę. Wykonywanie kary pozbawienia wolności jest kosztowne – tak głosi wstępna teza z konferencji – a zarazem mało skuteczne z punktu widzenia ograniczenia i przeciwdziałania przestępczości. Znaczna część opuszczających więzienia powraca do przestępstwa, także do grup zorganizowanych, znaczna zaś ich część zasila szeregi bezdomnych i bezrobotnych².

„Probacja” wywodzi się z łacińskiego terminu „probare”, co oznacza próbować (czas próby), testować, sprawdzać, badać. Tłumacz google’a podaje ponadto: „do udowodnienia” (bardzo trafne – skazany ma coś udowodnić). W założeniu chodzi o to, aby probacja kończyła się pozytywnym wynikiem i dla skazanego, i dla społeczeństwa. Probacja jest określana jako forma sankcji kryminalnej, która zostaje nałożona przez sąd na sprawcę czynu, po ogłoszeniu wyroku uznającego sprawcę winnym, jednakże bez orzeczenia kary pozbawienia wolności³.

¹ J. Kofta, Trzeba marzyć, <http://www.poezjaa.info/index.php?p=2&a=23&u=471>.

² Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności, 20–21 października 2000 r., s. 10.

³ A. Bałandynowicz, Probacja. System sprawiedliwego karania, Wydawnictwo Kodeks, Warszawa 2002, s. 9.

Zdaniem S. Paweła „Probacja jest metodą postępowania z osobami, które z powodu popełnienia przestępstwa poddano próbie, wiążąc je z określonymi warunkami, oddaniem pod nadzór sądowy i związany z nim systemem resocjalizacji”⁴.

„Probacja – według A. Bałandynowicza – jako środek resocjalizacji w oparciu o społeczeństwo bazuje na teorii, że najlepszym sposobem osiągnięcia celu, jakim jest resocjalizacja, jest organizowanie sankcji kryminalnych w społeczeństwie w przypadkach, gdy jest to uzasadnione funkcjami kary. Zakłada się, że dana osoba nauczy się z powodzeniem żyć w społeczeństwie, a nie w sztucznym i oderwanym środowisku, jakim jest instytucja więzienna. Probacja jako środek resocjalizacji w oparciu o społeczeństwo, w połączeniu z sensownym zaangażowaniem społecznym, zapewnia wymagane oddziaływanie społeczne, ekonomiczne oraz osobowościowe”⁵.

Bezdyskusyjna staje się konieczność zwiększenia działań probacyjnych, w których olbrzymią rolę odgrywa społeczeństwo, o czym od lat przekonuje A. Bałandynowicz, podkreślając, że resocjalizacja oparta na społeczeństwie, to raczej „filozoficzne podejście, ale podejście ułatwiające sprawcy powrót do społeczeństwa”⁶.

„Probacja” oznacza nadzór nad osobą, która popełniła przestępstwo, jej aktywizację, resocjalizację oraz redukcję dysfunkcji społecznych dotyczących tej osoby. Jest to model najbardziej społeczny. W tym modelu zadaniem ośrodka probacji jest prowadzenie profesjonalnego nadzoru nad wykonywaną przez skazanego pracą, ale także zapewnienie mu zaplecza socjalnego (narzędzi, ubrania roboczego, gorącego posiłku, miejsca do umycia się) oraz umożliwienie skorzystania z terapii (np. uzależnień czy agresji) i podniesienia swoich kwalifikacji⁷.

Często mylone są pojęcia kurateli i probacji. Są to dwa różne pojęcia; łączy je jedynie obszar zainteresowań (ustanowienie opieki, pomoc) oraz spajająca jest osoba kuratora, który zazwyczaj występuje zarówno przy kurateli, jak i przy probacji. Kuratela jest to prawnie ustanowiona forma opieki, natomiast probacja określa instytucje służących do resocjalizacji i prewencji kryminalnej⁸.

⁴ S. Paweła, *Resocjalizacja recydywistów w systemie nadzoru ochronnego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1977, s. 28.

⁵ A. Bałandynowicz, *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, *Probacja* 2009, nr 1, s. 15.

⁶ A. Bałandynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wydawnictwo „Prawo i Praktyka Gospodarcza”, Warszawa 2006, s. 35.

⁷ D. Woźniakowska (red.), *Skazani i byli skazani na rynku pracy – ocena problemu z punktu widzenia organizacji pozarządowych. Raport*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006, s. 5.

⁸ Internetowy portal Lex-pól, <http://www.lex-pól.pl/2010/08/kuratela-a-probacja/>; stan na dzień 1 lutego 2011 r.

Istotnym elementem systemu probacji jest kurator sądowy, którego należy traktować jako autonomiczną instytucję prawną, wyodrębnioną w funkcjonalną całość ze względu na to, że w sposób praktycznie wyczerpujący realizuje dostatecznie ważne zadania dla określonego typu stosunków społecznych⁹. Probację uznaje się jako środek resocjalizacyjny i jest ona stosowana w stosunku do sprawcy, wobec którego przypuszcza się, że we właściwy sposób odpowie za zaoferowaną mu możliwość pozostania na wolności i nie popełni więcej przestępstwa, a który to pozostaje na wolności i jednocześnie zostaje poddany kontroli ze strony państwa w postaci nadzoru. Przesłanką probacji jest fakt, iż najlepszym sposobem uzyskania poprawy postępowania, „naprawienia” sprawcy czynu karalnego jest kara odbywana w społeczeństwie, a nie w sztucznie stworzonym, izolacyjnym środowisku¹⁰.

Stosowanie probacji daje wiele korzyści. Bezspornym jest fakt, że probacja w porównaniu z karą pozbawienia wolności, jest o wiele mniej kosztowna. Często bywa i tak, że koszt utrzymania więźnia jest wielokrotnie wyższy od zobowiązań, które zamierza się od niego wyegzekwować. Poza tym, stosowanie środków probacyjnych nie powoduje obciążenia i tak przeludnionych już zakładów karnych. Środki probacyjne można zastosować tylko wobec tych przestępców, w stosunku do których istnieje duża szansa, duże prawdopodobieństwo na resocjalizację, bez potrzeby osadzania ich w zakładach karnych. Kara pozbawienia wolności często prowadzi do degeneracji i dalszego zepsucia¹¹. Stosowanie środków probacyjnych wiąże się z niską powrotnością do przestępstwa (około 10–20%)¹². Środki probacyjne wyrażają zaufanie prawa karnego do człowieka, jednocześnie wymagają od przestępcy konkretnej poprawy. Jeżeli probacja ma dać pozytywne efekty i być zaakceptowana przez społeczeństwo, to musi wiązać się z likwidacją szkody wyrządzonej przestępstwem, także tej moralnej, często cięższej od szkody materialnej. Ważne jest, iż Kościół i społeczeństwo ich nie odrzuca (ze społeczeństwem różnie to bywa). Wymownie powiedział o tym Papież Jan Paweł II podczas wizyty w polskim więzieniu w Płocku: „Jesteście skazani, ale nie potępieni”¹³.

⁹ K. Opałek, J. Wróblewski, Zagadnienia teorii prawa, Warszawa 1969, s. 93.

¹⁰ M. Mozgawa, Warunkowe umorzenie postępowania karnego jako jeden ze środków probacyjnych. Zarys problemu, Consensus. Studenckie zeszyty naukowe 2007, nr 7, s. 50–51.

¹¹ S. Leleńtal, Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej, Łódź 1996, s. 41.

¹² A. Marek, Prawo karne, Warszawa 2005, s. 292; A. Bałandynowicz, Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa, Wydawnictwo „Prawo i praktyka gospodarcza” 2006, s. 68. Wyniki badań nad powrotnością do przestępstwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności zostały przez tego autora omówione w rozdziale 8 pt. „Efektywność kary pozbawienia wolności w świetle ważniejszych badań empirycznych”, s. 82–86.

¹³ K. Pierzchała, Skazani, ale nie potępieni, Oficyna Wydawnicza „Adam”, Warszawa 2004, s. 9.

W społeczeństwie powszechny jest pogląd, że kara pozbawienia wolności powinna być wykonywana w sposób sprawiający więźniom daleko posuniętą dolegliwość. Trudno ten pogląd pogodzić z probacją. Agresja kierowana wobec więźnia w imieniu społeczeństwa, poczucie odrzucenia i brak perspektyw na zmianę swojego dotychczasowego zachowania, rodzi agresję osadzonych.

Osobowość więźnia to najczęściej niezwykle rozbity i poraniony organizm, o zachwianej hierarchii wartości, charakteryzujący się nieumiejętnością wyboru pomiędzy dobrem i złem. Wola człowieka osadzonego najczęściej jest niezdolna do właściwych dążeń, jakim jest dobro. Uczucia więźniów często bywają pochodną zwykłego „popędu”. Działalność penitencjarna zmierzająca do zmiany osobowości człowieka, do zmiany jego postaw jest najtrudniejszym odcinkiem pracy służby więziennej.

Według A. Bałandynowicza cała istniejąca literatura podpisuje się pod stwierdzeniem, że karanie przestępców było szczególną mieszaniną zemsty, fizycznego powstrzymywania oraz krępowania, a także reformowania. Zorganizowane społeczeństwa najczęściej chciały eliminacji przestępców. Uciekano się do metod transportacji i wygnania. Dopiero w XVIII wieku oprócz kar cielesnych zaczęto wysyłać przestępców do więzienia, natomiast w XIX wieku (w Anglii i USA) zapoczątkowano programy mające na celu resocjalizację przestępców w więzieniach z poszanowaniem autonomii i godności skazanego oraz z zachowaniem praw osób uwięzionych¹⁴.

Znana jest powszechnie prawda, że „nie tyle groźba surowości kary, ale bardziej to, że się ją wymierzy, powstrzymuje przestępcę”. Moc odstraszenia surowości zależy od prawdopodobieństwa schwytania sprawcy czynu przestępczego. Sama, nawet surowa, kara nie obniża zagrożenia przestępczością. Ponad 90% więźniów stwierdza, że popełniło przestępstwo, ponieważ myślało, że ich nikt i nigdy nie ukarze. Surowe kary nie odstraszą. Staje się konieczne stworzenie skutecznego narzędzia do kontroli przestępczości w demokratycznym państwie prawa. Konieczne staje się utworzenie takiego systemu probacji, którego zasadniczą funkcją jest kontrola przestępców i przestępczości w ich własnym środowisku¹⁵. Ważnym jest rozbicie funkcjonującego w świadomości społecznej mitu represji i opartego na nim rozumowania, że kara skuteczna to kara surowa i że wzmaganie elementów represyjnych podnosi jej skuteczność¹⁶.

¹⁴ A. Bałandynowicz, *Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa*, *Probacja* 2009, nr 1, s. 12.

¹⁵ P. Moczydłowski, *Polityka karna państwa w kryzysie*, (w:) *Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności, 20–21 października 2000 r.*, s. 47–48.

¹⁶ J. Jasiński, *Punytywność systemów karnych. Rozważania nad zakresem, formami i intensywnością penalizacji*, *Studia Prawnicze* 1973, nr 35, s. 24.

A. Bałandynowicz rozwija ten problem, podając trzy funkcje działalności probacyjnej; są to: opieka społeczna, kontrola i zmiana społeczna¹⁷. O istocie probacji i jej kształcie ma właśnie decydować głównie działalność opiekuńcza, sprawowana przede wszystkim przez pracę z indywidualnym przypadkiem, przy czynnym współuczestnictwie osoby podopiecznej i przy w miarę pełnym uczestnictwie społecznym¹⁸.

Probacja przyjmuje zawsze perspektywę wychowania, które może być pojmowane jako towarzyszenie, przewodniczenie, doradzanie, umacnianie w dokonywaniu przez samego dozorowanego zmian w sobie i swoim życiu, przyjęciu przez niego kierunku zmian pożądanego dla niego samego i leżących w jego interesie oraz jednocześnie interesie społeczeństwa jako całości¹⁹.

W polskim systemie prawa karnego probacja realizowana jest na zasadzie jako: warunkowe umorzenie postępowania, warunkowe zawieszenie wykonania kary oraz warunkowe przedterminowe zwolnienia²⁰. Trafnie podkreśla się w literaturze, że „Istota każdej z nich polega na rezygnacji ze skazania i kary w przypadku warunkowego umorzenia postępowania, z wykonania orzeczonej kary w przypadku warunkowego skazania czy z odbycia części kary w przypadku warunkowego zwolnienia oraz na nałożeniu na sprawcę obowiązków próby i poddanie go dozorowi kuratora”²¹.

Obowiązki probacyjne przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary określone zostały w art. 72 § 1 i 2 k.k. Należą do nich:

- przeproszenie pokrzywdzonego,
- informowanie sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby,
- wykonywanie obowiązku łożenia na utrzymanie innej osoby,
- wykonywanie pracy zarobkowej,
- podjęcie nauki lub przygotowania się do zawodu,
- powstrzymanie się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających,
- poddanie się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu, albo oddziaływaniom terapeutycznym lub uczestnictwu w programach korekcyjno-edukacyjnych,

¹⁷ A. Bałandynowicz, Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa, Wydawnictwo „Prawo i Praktyka Gospodarcza”, Warszawa 2006, s. 30–32.

¹⁸ W. Ambrozik, Postępowanie probacyjne z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej, Probacja 2009, nr 1, s. 114.

¹⁹ M. Gawęcka, Resocjalizacja w środowisku otwartym. Koincydencja probacji i pracy socjalnej, Probacja 2009, nr 3–4, s. 58.

²⁰ A. Marek, Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń dla studentów administracji, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2009, s. 130.

²¹ J. Kochanowski, Probacja w polskim Kodeksie karnym, http://www.kochanowski.pl/pub_probwkk.html; stan na dzień 1 lutego 2011 r.

- powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach,
- powstrzymanie się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób,
- opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
- innego stosownego postępowania w okresie próby, jeżeli może to zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa,
- ponadto sąd może zobowiązać skazanego do naprawienia szkody w całości lub w części²².

Według opinii sędziów i prokuratorów, art. 72 ustawy jest stosowany zdecydowanie za rzadko w stosunku do liczby osób popełniających pospolite przestępstwa, w przypadku których można podejrzewać problemowe używanie środków psychoaktywnych lub uzależnienie od nich²³.

W literaturze notuje się liczne przypadki dyskusji – czy naprawienie szkody jest probacją, czy też nie? Odpowiadając na to pytanie, należy w pierwszej kolejności rozstrzygnąć, czy określony środek probacyjny ma głównie cel kompensacyjny, czy też służy przede wszystkim, jak inne środki karne i probacyjne, realizacji funkcji sprawiedliwościowej, prewencyjnej i resocjalizacyjnej²⁴.

Instrumenty oddziaływania na skazanego określa art. 72 k.k., który zawiera katalog obowiązków okresu próby. Do uznania sądu należy, czy w ogóle, a jeśli tak, to który lub które obowiązki nałożyć na skazanego²⁵. Głównym motywem stosowania wymienionych instytucji prawnych jest przekonanie sądu, iż sprawca nie popełni ponownie przestępstwa, i jest ściśle związane z wyznaczeniem okresu próby. Środki polegające na poddaniu sprawcy próbie wykonuje w środowisku kuratorska służba sądowa. Środki te dotyczą sprawców mniej groźnych przestępstw w fazie orzekania oraz osób, które odbyły określoną w ustawie część kary pozbawienia wolności. I jeszcze bardzo ważna kwestia. Wtedy probacja jest skuteczna, jeżeli skazany chce się jej poddać. Jeżeli skazany poddaje się probacji, i to probacji aktywnej, niepolegającej na tym, że został skazany na karę pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem (w tzw. „zawiasach”), tylko polegającej na tym, że

²² R. Kaczor, Egzekwowanie obowiązków probacyjnych z art. 72 § 1 i 2 k.k. w postępowaniu przygotowawczym i sądowym, *Probacja* 2009, nr 2, s. 24; W. Kotowski, B. Kurzępa, Dozór elektroniczny – zarys problematyki, *Probacja* 2009, nr 2, s. 84.

²³ M. Charmast, M. B. Janicz, M. Kolmus, A. Łukasiewicz, M. Moneta, A. Sosnowska, S. Strzeżek, J. Tytman, Postępowanie karne a możliwości terapii osób uzależnionych, *Probacja* 2009, nr 3–4, s. 139.

²⁴ K. P. Sokołowski, Karnopravny obowiązek naprawienia szkody a udział w bójce lub pobiciu, *Probacja* 2009, nr 3–4, s. 23.

²⁵ M. Mazur, Realizacja orzeczeń o warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności bez oddania skazanego pod dozór, (w:) J. Zagórski (red.), *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*, Wydawnictwo Rzecznika Praw Obywatelskich, nr 59, Warszawa 2008, s. 38.

musi postępować w określony sposób, wykonywać ściśle określoną pracę, zachowywać się w sposób ściśle mu nakazany, to wtedy ta probacja jest efektywna i rzeczywiście przynosi skutki.

Praca probacyjna to poznawanie osobistych doświadczeń człowieka, stanu jego tożsamości w oparciu o „politykę ponownych szans”, która jest zgodna z pedagogiczną wiarą w możliwość zmiany człowieka i z wychowawczym podejściem do probacji, jako specyficznego projektu społecznego opartego na zmianie relacji między człowiekiem i środowiskiem respektującym normy moralne, uznanie się przez człowieka jako wartość i uznanie człowieka jako wartość²⁶.

Ważną kwestią jest właściwa współpraca kuratorów²⁷ z sędziami, często i dobre kontakty kuratora z organami samorządu, z księdzem kapelanem, z nauczycielem. Dobra współpraca powoduje, że probacja może być efektywna, może wówczas naprawdę pomóc. Zaangażowane w to powinno być lokalne społeczeństwo. Przestępca musi mieć świadomość, że jeżeli zawiedzie, to idzie (wraca) do zakładu karnego.

Należy zadać sobie pytanie – czego chce społeczeństwo w zakresie bezpieczeństwa w pierwszej dekadzie XXI wieku? Odpowiedzi na to pytanie starał się udzielić m.in. Kongres Amerykańskiego Stowarzyszenia Probacji, który odbył się w Filadelfii w dniach od 10 do 13 lipca 2007 r. Zabierając głos na tym Kongresie, Prezydent amerykańskiej probacji, Gerald Hinzmann, stwierdził m.in.: „Społeczeństwo amerykańskie chce obecnie bezpieczeństwa. Chodzi zarówno o zabezpieczenie przed zbrodnią, jak i zrekompensovanie ofiarom wyrządzonych im szkód i krzywdy. Społeczeństwo nasze chce surowego karania, w którym probacja schodzi na plan dalszy. Niestety, nie ma ono dostatecznej wiedzy co do istoty oraz zadań probacji, tak więc nie ma zaufania, że probacja zdolna jest jako metoda przeciwdziałać coraz groźniejszym zjawiskom przestępczym”²⁸. Czy nasze społeczeństwo chce czegoś innego? W Polsce istnieją jednak trochę inne uwarunkowania historyczne, społeczne, a przede wszystkim inne są zagrożenia bezpieczeństwa zewnętrznego, przynajmniej na chwilę obecną. Odpowiedzi na to pytanie starał się udzielić również IV Polski Kongres Penitencjarny²⁹, który odbył się

²⁶ M. Gawęcka, Resocjalizacja w środowisku otwartym. Koincydencja probacji i pracy socjalnej, *Probacja* 2009, nr 3–4, s. 55.

²⁷ W ramach wykonywanych środków probacji kuratorzy dla dorosłych na dzień 31 grudnia 2007 r. wykonali: 306 608 dozorów, w tym 119 784 – kuratorzy zawodowi (39%) i 186 824 – kuratorzy społeczni (61%); K. Mycka, Podstawowe problemy i założenia zmian w systemie polskiej probacji, (w:) Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Polski system probacji, stan i kierunki rozwoju w kontekście standardów europejskich. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności*, 27–28 października 2008 r., s. 155.

²⁸ P. Stępnia, Populizm karny a perspektywy rozwoju probacji, (w:) Senat..., *op. cit.*, s. 131.

²⁹ P. Stępnia, Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki kryminalnej i oczekiwań społecznych (IV Polski Kongres Penitencjarny, Kalisz, 22–24 listopada 2006 r.), *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, nr 54, Warszawa 2007, s. 164–166.

w dniach 22–24 listopada 2006 r. w Kaliszu. W konkluzji tego Kongresu stwierdzono, że polityka kryminalna państwa jest przedmiotem manipulacji politycznych, dla których uprawomocnienia wciąga się dość słabo wyrobioną w Polsce opinię publiczną. Z tą konkluzją można dyskutować.

Kolejnym ważnym elementem dotyczącym probacji jest uświadomienie społeczeństwu, iż probacja nie może ograniczać się do pozostawienia skazanego samemu sobie w okresie próby. W możliwych przypadkach konieczne jest zastosowanie oddziaływań probacyjnych w postaci działań resocjalizacyjnych, leczenia, terapii, pomocy psychologicznej, finansowej, a w pozostałych przypadkach wymagana jest kontrola i monitoring³⁰.

Jak wcześniej wskazałem, probacja wobec osób warunkowo zwolnionych z zakładów karnych jest realizowana głównie pod nadzorem kuratorów sądowych. Wobec osób zwolnionych na koniec kary w zasadzie takiej probacji nie ustanawia się, w związku z tym pozostają oni sami sobie. Mogą czasem pozostawać w zainteresowaniu policji, albo liczyć na bardzo słabą instytucjonalną pomoc postpenitencjarną instytucji rządowych i pozarządowych. Osoby te wracają albo do rodzin, albo udają się do schronisk Brata Alberta, do noclegowni dla bezdomnych itp.³¹.

Zasadnie podnosi się w doktrynie, że „Dobrze realizowana probacja postpenitencjarna i rozsądna pomoc postpenitencjarna powinny wzmacniać wysiłek resocjalizacyjny więzienia. Są one wskaźnikiem tzw. zdolności readaptacyjnej społeczeństwa. Im większa jest ta zdolność, tym większa efektywność więzienia. W interesie społecznym jest zatem ją wzmacniać”³².

Przepisy umożliwiające skazanemu podjęcie, jeszcze podczas pobytu w zakładzie karnym, skutecznych działań w celu zapewnienia sobie właściwych warunków do życia po zwolnieniu zostały wprowadzone ustawą z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy³³. Ustawodawca zaakcentował końcową fazę wykonywania kary pozbawienia wolności skazanego, mającego często trudności readaptacyjne po wyjściu na wolność. W stosunku do takich osób podjęte być powinny zintensyfikowane działania na rzecz przygotowania do życia po zwolnieniu z zakładu karnego³⁴.

³⁰ M. Lewoc, Polska polityka karna w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości, ze szczególnym uwzględnieniem oddziaływań probacyjnych, (w:) Senat..., *op. cit.*, s. 170.

³¹ T. Karczewski, Kuratela sądowa w kontekście oczekiwania recydywistów penitencjarnych i możliwości kuratorów, (w:) B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia (red.), *Więziennictwo – nowe wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytet AM, CZSW, COSSW, Warszawa–Poznań–Kalisz 2001, s. 311.

³² H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2003, s. 10.

³³ Art. 164 i art. 165 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 z późn. zm.

³⁴ M. Kiryluk, *Udział kuratora sądowego w przygotowaniu skazanego do życia po zwolnieniu – w trybie art. 164 k.k.w.*, (w:) J. Zagórski (red.), *Wykonanie środków probacji i readapta-*

Na 6 miesięcy przed przewidywanym opuszczeniem przez skazanego zakładu karnego (po wykonaniu kary lub warunkowym przedterminowym zwolnieniem) ustawodawca przewidział szereg działań związanych z jego przyszłą adaptacją społeczną, które skazany może realizować przy pomocy administracji zakładu karnego, przy wsparciu z zewnątrz: kuratora oraz przedstawicieli różnych podmiotów i organizacji społecznych, jak: stowarzyszenia, fundacje, kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania. Wyżej wymiwnione podmioty mają być także przedstawicielami skazanego w działaniach podejmowanych w jego imieniu i na jego rzecz, poza obrębem zakładu karnego. W praktyce to kurator ma moc sprawczą, natomiast pozostałe podmioty mogą wspomóc tylko w sposób znikomy³⁵.

B. Wojtkowska – Prezes Stowarzyszenia Ewangelicznego Pomocy Więźniom „Bractwo Więzienne” – przyznaje, że wielkim problemem dla ludzi opuszczających zakłady karne jest znalezienie miejsca w społeczeństwie. Osoby te są bardzo często odrzucane przez rodziny i najbliższych, czują się nieprzydatne na rynku pracy. Taka sytuacja niejednokrotnie staje się przyczyną ponownego popadania w konflikt z prawem, uzależnienia od narkotyków czy alkoholu³⁶.

Niezwykle ważną sprawą jest tworzenie miejsc pracy dla osób opuszczających zakłady karne. Miejsca pracy stanowią dla tych osób element profilaktyki licznej rzeszy osób objętych systemem probacji. Organizowanie miejsc pracy także w celu wykonywania kary ograniczenia wolności należy do obowiązków samorządów i lokalnych władz, o czym bardzo często zapominają³⁷.

Podsumowując, probacja może być traktowana jako proces, który daje sędziemu orzekającemu alternatywę prawną, która poprawia status przestępcy w podsystemie sądownictwa karnego. Probacja winna stanowić system poprawczy, przede wszystkim umożliwiający skazanemu udany powrót do życia w społeczeństwie oraz dawać szansę rehabilitacji w warunkach wolności kontrolowanej. Jest ona inwestycją w człowieka; daje możliwość

cji skazanych w Polsce, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, nr 59, Warszawa 2008, s. 201.

³⁵ M. Kiryłuk, Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu (w trybie art. 164 i 165 k.k.w.), (w:) J. Zagórski (red.), Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część IV, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, nr 42, Warszawa 2000, s. 365–366.

³⁶ Ł. Kasper, Bractwo Więzienne od 16 lat w służbie skazanym i ich rodzinom, <http://ekai.pl/wydarzenia/raport/x18926/bractwo-wiezienne-od-lat-w-sluzbie-skazanym-i-ich-rodzinom/?print=1>; stan na dzień 1 lutego 2011 r.

³⁷ K. Piekarska, Kurator w społeczeństwie obywatelskim, Materiały z konferencji dla posłów Sejmu IV kadencji zorganizowanej 7 kwietnia 2003 r. przez sejmową Komisję Sprawiedliwości i Praw Człowieka oraz Biuro Studiów i Ekspertyz, s. 55.

budowania, a nie rujnowania ludzkiej osobowości, i w takim spojrzeniu powinna tkwić siła funkcjonowania nowego systemu karania³⁸.

Tennerbaum słusznie podsumował znaczenie probacji: „Probacja pomaga uniknąć druzgocących efektów na osobowość ludzką, które są często wynikiem uwięzienia. Probacja pozwala zachować osobowość w jej dawnych ramach: nie powoduje nagłych i gwałtownych zmian nawyków, nie niszczy więzi rodzinnych, kontaktów z przyjaciółmi i ekonomicznej niezależności. Pozwala zachować te wszystkie dotychczasowe nawyki, które były dobre, każdy kontakt, zainteresowanie, emocje. Automatycznie wchodzi do gry przyzwyczajenia, które mogą być użyte do zachowania związków ze społeczeństwem w oczekiwanych normach i stają się ważnym czynnikiem umożliwiającym wyprowadzenie danej osoby na dobrą drogę. Przesłupstwa, za które została aresztowana, nie są dramatyzowane i nie używa się ich jako powodu do zakłócania rytmu jej życia”³⁹.

Nadal są aktualne tezy Konferencji naukowej z 2000 r., że probacja spełni zakładaną jej rolę w przypadku:

- Stosowania różnorodnych form reagowania na popełnianie przestępstw. Nie powinno się w karze pozbawienia wolności oraz jej szerokim stosowaniu upatrywać głównego panaceum na zwalczanie przestępczości.
- Traktowania odmiennego sprawców przestępstw groźnych dla życia, zdrowia i wolności, zwłaszcza tych, które dokonywane są w grupach zorganizowanych, od większości działań przestępczych niosących mniejsze społeczne zagrożenia.
- Stosowania w orzecznictwie sądów w większym stopniu kary nieizolacyjnej, związanej z wprowadzaniem probacji wraz z nakładanymi na oskarżonych obowiązkami, które muszą wypełniać w okresie próby.
- Przestrzegania wykonywania orzeczonych kar nieizolacyjnych oraz warunków probacji. Wymaga to stworzenia realnych możliwości ich stosowania. Zaniedbanie tych działań umocni u sprawców poczucie bezkarności⁴⁰.

Wzmacnianie u dozorowanego przestępcy motywacji do zmiany siebie i swojego życia stanowi klucz pracy probacyjnej. Z drugiej zaś strony ważna jest likwidacja oporu wobec zmian. Skorzystanie z dobrodziejstwa probacji jest kwestią wyboru i głównie dotyczy to przestępcy. Powtórzę: „wtedy pro-

³⁸ A. Bałandynowicz, Probacja – wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa, *Probacja* 2009, nr 1, s. 44–49.

³⁹ J. Shaw, D. MacKenzie, The one-year community supervision performance of drug offenders and Louisiana DOC-identified substance abusers graduating from Shock incarceration, *Journal of Criminal Justice* 1992, nr 20, s. 91; cyt. za A. Bałandynowicz, *ibidem*, s. 16.

⁴⁰ Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności, 20–21 października 2000 r., s. 11.

probacja jest skuteczna, jeżeli skazany sam chce się jej poddać”, a lepsze (to „normalne”) życie może ktoś zaoferować, ale sam przestępca potrzebuje chcieć z tego skorzystać, musi chcieć zmienić swoje postępowanie i w konsekwencji chcieć zejść „z drogi przestępstwa” i widzieć swoje życiowe cele i to w większości niezwiązane z dotychczasowymi. Oczywiście jest wiele więcej warunków i czynników do spełnienia. Każdy człowiek, chcąc odzyskać pozytywną tożsamość, w tym szczególnie przestępca, potrzebuje wsparcia, ale musi je chcieć otrzymać. Jak słusznie podkreśla się w piśmiennictwie: „Podejście to wymusza od osób odpowiedzialnych za realizację procesu resocjalizacyjnego nieustannego poszukiwania warunków, tworzenia sytuacji, które wyzwolą u podopiecznego możliwości samopoznania, dokonywania wyborów, korzystania z własnych sił i osiągnięć. W postulowanych rozwiązaniach kurator, pracownik socjalny, wychowawca muszą wykazać się kreatywnością, refleksyjnością, aby na bieżąco, w zależności od potrzeb podopiecznego, podejmować zmiany w relacjach z nimi, ustalać działania pozwalające na inicjację procesu rozwoju, który doprowadzi do konstruktywnych wyników”⁴¹.

Podejmując działania w ramach probacji, konieczne jest poznanie wszelkich uwarunkowań właśnie z perspektywy osoby pozbawionej wolności, a następnie wyznaczenie takiej formy pracy, która będzie wynikała z ich subiektywnych potrzeb. Ważne i konieczne jest dobre rozpoznanie osadzonego w różnych sytuacjach życiowych. Należy poznać te zachowania i wiedzieć, co oznaczają. I jeszcze jedno – społeczeństwu (kuratorowi) musi zależeć na skazanym.

⁴¹ A. Fidelus, Podejście nastawione na osobę w procesie probacji, *Probacja* 2010, nr 1, s. 78.